

Wstęp

Rozważania zawarte w niniejszym tomie są w znacznej mierze kontynuacją zagadnień poruszanych w numerze drugim „Humaniora”, który poświęcony jest duchowości w jej różnych – religijnych i pozareligijnych – formach. Koncentruje się on ponadto na problematyce religii i religijności, zwłaszcza zaś na obecności doświadczeń religijnych i duchowych w innych niż religia dziedzinach kultury. Taką dziedziną jest m. in. literatura, w której doszukiwać się można sensów religijnych. Zebrane teksty odzwierciedlają przekonanie podzielane współcześnie przez wielu badaczy religijności i duchowości, zgodnie z którym badanie obu tych zjawisk nie może ograniczać się do studiowania zinstytucjonalizowanych religii i powiązanych z nimi działań, ale powinno wykraczać daleko poza ten obszar ku innym, również niereligijnym, formom ludzkiej działalności.

Tekst Jerzego Bytniewskiego koncentruje się na problematyce kryzysu duchowości w ujęciu Carla Gustava Junga. Autor próbuje odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób Jung rozumie duchowość oraz w jaki sposób psychologia głębi ujmuje relację między duchowością a religijnością. Głównym przedmiotem zainteresowania autora jest jednak przedstawiona przez szwajcarskiego psychologa krytyka kultury ujawniająca kryzys duchowości, a także sposoby jego przezwyciężenia.

Kolejny tekst poświęcony jest problematyce duchowości niewiary – zjawisku, które nabiera współcześnie coraz większego znaczenia i które polega na oderwaniu duchowości od wiary religijnej. Tytułowa niewiara oznacza brak wiary w Boga we wszystkich podstawowych postaciach, takich jak ateizm, agnostycyzm oraz indyferentyzm religijny. W badaniach nad religijnością i duchowością społeczeństw zachodnich zjawisko duchowości niezależnej od duchowości zaczyna odgrywać coraz większą rolę. Tak rozumiana duchowość niewiary przybiera różne formy. W tekście tym zostały przedstawione trzy przykłady duchowości niewiary, które jednocześnie obejmują swoiste świadectwa tej duchowości w formie opisów doświadczeń duchowych. Opisy te upoważniają do stwierdzenia, że duchowość niewiary, chociaż niejednokrotnie przybiera postać koncepcji filozoficznych i może z tego powodu być posądzona o rezonerstwo, konstytuuje się w oparciu o duchowe

przeżycia. Przytoczone przykłady pokazują, że refleksja nad duchowością niewiary napotyka poważne problemy, gdy próbuje ograniczyć się do naturalnego świata. Wydaje się, że język duchowości niewiary częściowo zależy od języka religijnego.

Duchowość wykraczająca poza religie przejawia się również w różnych odmianach mistyki. Choć doświadczenie mistyczne pojawia się często w ramach poszczególnych tradycji religijnych, występuje ono także poza ramami zinstytucjonalizowanych religii i może być ujmowane jako zjawisko w znacznej mierze pozareligijne. Tak właśnie mistykę ujmuje tekst Mateusza Karasia, który stawia pytanie o aktualność mistyki. Odpowiedź na to pytanie jest pozytywna – poszukiwanie doświadczeń mistycznych przekraczających znane tradycje religijne można odnaleźć w wielu przedsięwzięciach i koncepcjach – filozoficznych, psychologicznych itp. Należy do nich psychologia transpersonalna Kena Wilbera. Pojawienie się mistyki w świecie, w którym dominującym standardem racjonalności jest racjonalność naukowa, staje się możliwe, gdy mistyka jest postrzegana jako doświadczenie o charakterze transracjonalnym.

Kolejne dwa teksty – Artura Joczka i Anny Pliszki – poświęcone są związkowi religii i duchowości z literaturą, w szczególności zaś obecności doświadczeń religijnych i mistycznych w dziele literackim. Pierwszy z nich stawia fundamentalne pytania o relacje zachodzące między literaturą a religią oraz o potrzebę i sposoby religioznawczego badania tych relacji. Artykuł porusza także problem wykorzystania wiedzy z zakresu religioznawstwa w badaniach literaturoznawczych. Przykładem związków między literaturą a religią może być recepcja gnozy, gnostycyzmu i neognozy w twórczości Brunona Schulza i Stanisława Przybyszewskiego. Z kolei tekst Anny Pliszki koncentruje się na nadzwyczajnych doświadczeniach podmiotu w dziełach Mirona Białoszewskiego. Autorka zwraca uwagę na specyficzną odmianę sakralizacji, jaka dokonuje się w twórczości Białoszewskiego.

Tekst Mateusza Żebrowskiego prezentuje ewolucję idei bogini Brigit od czasów pogańskich do współczesności, wyodrębniając takie jej postaci, jak: celtycka, chrześcijańska, neopogańska oraz związana z ruchem New Age. Pokazuje różne przekształcenia, jakim ulegała ta idea, zwłaszcza zaś nowe sensory, które były jej w poszczególnych wiekach przypisywane, i które nawarstwiały się i łączyły ze sobą, tworząc coraz to nowe, synkretyczne zjawiska religijne. Autor nie ogranicza się do znanego opisanego już wcześniej procesu chrystianizacji pogańskiego kultu, lecz wskazuje ponadto na zjawiska nowe, obecne w kulturze współczesnej.

Sławomir Sztajer